

TÜRK TEFEKKÜR DÜNYASI BİLGİ ŞÖLENİ

06-07 Aralık 2012 - Denizli

Pamukkale Üniversitesi Yayınları No: 31

2.
CİLT

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK

TÜRK TEFEKKÜR DÜNYASI

BİLGİ ŞÖLENİ

06-07 ARALIK 2012/Denizli

CİLT - II

Yayına Hazırlayan

Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK

Yayın Yardımcıları

Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK

Doç. Dr. Tahir KODAL

Doç. Dr. Serkan GÜZEL

Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR

Pamukkale Üniversitesi Yayınları No:31

Grafik Tasarım/Dizgi/Kapak Tasarımı

Gülderen ÇAVUŞ / Selahittin ÖZÇELİK

Yan Kapak Resmi

Battal Ebru: T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
Dairesi Başkanlığı Yayınları, Osmanlı'dan Günümüze Tapu Arşiv, No 1,
Ankara 2009, Sayfa 111.

ISBN

2. Cilt: 978-975-6992-63-0

Takım ISBN: 978-975-6992-61-6

Basım Yeri

Matsis Matbaa Sistemleri

Tevfikbey Mahallesi

Dr. Ali Demir Caddesi NO:51

34290 Sefaköy/İSTANBUL

Tel: 0212 624 21 11 Fax: 0212 624 21 17

E-mail: info@matbaasistemleri.com

Birinci Baskı

İstanbul 2015

Bu kitapta yayınlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Kitabı yayına hazırlayan ve Yayın Kurulu, bildirilerde ileri sürülen

görüşlerden hiç bir şekilde sorumlu değildir.

Kitaptaki yazılar için telif ücreti ödenmez.

Copyright © Pamukkale Üniversitesi'ne aittir. Her hakkı mahfuzdur.

İÇİNDEKİLER

(CİLT-II)

ÖN SÖZ

X

ÜÇÜNCÜ OTURUM ÜÇÜNCÜ OTURUM A SALONU 07.12.2012

Türk Tefekküründe Dergâh Dergisinin Yeri
Yrd. Doç. Dr. Cafer GARİPER

389

Türk Tefekküründe İnanç ve Fikir Yönüyle Bütüncül Bir Din Anlayışı
–Mehmet Feyzi Efendi’nin Düşünce Sistemi–
Yrd. Doç. Dr. Burhan BALTACI

405

ÜÇÜNCÜ OTURUM B SALONU 07.12.2012

Bir Tefekkür Dili Olarak Türkçe
Prof. Dr. Ali AKAR

420

Tepegöz-Devlet İlişkisine Semiyotik ve Tarihsel Bir Yaklaşım
Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN

426

Halk Anlatıları Bağlamında Türk Tefekkürünü İnşa Tipleri
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

433

Işığın Peşindeki Türkler
Öğr. Gör. Şerif KUTLUDAĞ

441

ÜÇÜNCÜ OTURUM C SALONU 07.12.2012

Necip Fazıl’ın Fikir Dünyası
Recep GARİP

449

Türkçülük ve Köycülük: Türk Düşünce Hayatına Yansımaları (1911-1918)
Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU- Serdar GÖKTAŞ

458

Peyami Safa ve “Muhafaza Etmek” Üzerine
Yrd. Doç. Dr. Aslı ÇAVUŞOĞLU

475

DÖRDÜNCÜ OTURUM
DÖRDÜNCÜ OTURUM A SALONU
07.12.2012

İnsanlığın Geleceği
Yılmaz ÖZAKPINAR

483

Türk Dünyasında Yeni Bir Medeniyet Tasarımı
-Yakınçağ Türk Düşüncesinin Yönü ve İçeriği Hakkında-
Nevzat KÖSOĞLU

488

Türk Bilgi Sisteminin Yeniden İnşası
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU

493

DÖRDÜNCÜ OTURUM B SALONU
07.12.2012

Türk Tefekküründe Sâmîha Ayverdi
Prof. Dr. Kâzım YETİŞ

532

Türk Tefekkür Dünyasında Kadın: Oğuz Kağan’dan Günümüze
Prof. Dr. Metin EKİCİ

542

DÖRDÜNCÜ OTURUM C SALONU
07.12.2012

Türk Sosyolojisinin İnşası: Prof. Dr. Orhan Türkdoğan
Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK

549

Bir Sosyal Darwinist /Materyalist Dergi: Mehtab ve Osmanlı’da Toplumsal Değişim
Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

578

Adnan Adıvar'da İlim (Bilim), Metodoloji ve İlim Zihniyeti
Yrd. Doç. Dr. Hatice MUMYAKMAZ

598

BEŞİNCİ OTURUM
BEŞİNCİ OTURUM A SALONU
07.12.2012

Türk Tefekküründe Seyyid Ahmet Arvasi (1932-1988)
Prof. Dr. Yümni SEZEN

609

Erol Güngör ve Son Dönem Tefekkür Hayatımız
Prof. Dr. Mehmet Tayfun AMMAN

633

Çağdaş Türk Düşüncesinin Önünde Bir Kaynak ve Ufuk: Yunus Emre
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR

641

Anadolu Coğrafyasında Türk Kültür Şifrelerinin Taşıyıcıları - 1: Alevilik-Bektaşilik
Doç. Dr. Turgut TOK

645

BEŞİNCİ OTURUM B SALONU
07.12.2012

Türk Tefekkür Hayatında Gökâlp ve Akçura
Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU

651

Prens Sabahattin Yolunda Bir Türk Milliyetçisi:
Tahsin Demiray ve Çok Partili Siyasî Hayata Geçiş Süreci İçinde Ziya Gökâlp Eleştirisi
Doç. Dr. H. Aliyar DEMİRCİ

663

Türk Tefekküründe Bazı Sosyolojik Yansımalar:
Gökâlp-Sabahattin Çelişkisinde Çağdaş Toplum Kurgusu
Doç. Dr. Serkan GÜZEL

677

Ziya Gökâlp'in Kültürel Ulusçuluk Yaklaşımını Bugünün Bağlamında Okumak
Arş. Gör. Ömer TEMİZKAN

702

Türkçülük ve Köycülük: Türk Düşünce Hayatına Yansımaları

(1911-1918)

Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU* - Serdar GÖKTAŞ**

Özet

Türkçülük, XIX. YY'ın ortalarından itibaren düşünce akımı olarak ilk kez ortaya çıkmaya başlamıştır. XIX. YY'ın sonları ile özellikle XX. YY'ın ilk çeyreğinde Türkçülük siyasal bir anlam kazanmaya başlamıştır. Bu düşünce ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve stratejik açılardan bir Türkçü bakışı beraberinde getirmiştir.

Bu Türkçü bakış içerisinde köye ve köylüye bakışta yer almıştır. Ancak bu konuda diğer alanlarda yaşanan sıkıntı kendisini göstermiş, köylünün ekonomik durumu, bu durumdan nasıl kurtulabileceği konularında Osmanlı aydınının dikkate değer fikirler ortaya koyamadığı görülmüştür. Toplumun büyük kesimini oluşturan köylü tabakasının ekonomik, sosyal ve kültürel durumu sınırlı ölçüde tespit edilmeye çalışılmış, köylünün eğitiminden üretimine, vergi yükü altında ezilen yapısından tefeci sarmalı ile kuşatılması gibi sorunlara temas edilmiş, bunların nedenleri özellikle somut şekilde Parvus tarafından ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Köylü genel ekonomik yapı içerisinde ziraatın bir parçası olarak değerlendirilmiş, ezilmişliği, cehaleti, modern tarım olanaklarını kullanmaktan yoksunluğu tespitlerin öne geçen unsurları olmuştur.

Giriş

Türkçülük ilk olarak Gobiniou'nun ırklar teorisindeki Türklerin sarı ırka mensup olduklarına dair sınıflamaya tepki olarak ortaya çıkmıştır. Türklerin sarı ırka mensup kabul edilmeleri ilk kez kültürel boyutta Türkçülük hareketinin doğmasına neden olmuştur.

Bu etki Türklerin tarihinin ve kültürünün araştırılması yönünde özellikle Türk gençleri üzerinde ilgi uyandırmıştır.

II. Abdülhamit'in İslamcılık politikası karşısında bir kısım Türk aydını temel olarak 'Osmanlıcılık' esaslı üzerinde dururken, tali olarak 'Türkçülük' olarak adlandırılacak düşünce akımının

*Ercan Haytoğlu, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: ehayt@pau.edu.tr

**Serdar Göktaş, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi.

temellerini oluşturmaya başlamışlardır. Türkçülük, II. Abdülhamit döneminde etkili bir şekilde gelişmemiştir. II. Meşrutiyetin ilanı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti 'Osmanlıcılık' üzerinde dururken 1911'den itibaren Türkçülük üzerinde hassasiyetle durmaya başlamıştır. Türkçülük, kurulan dernekler ve onların yayın organları ile ekonomik, siyasi, kültürel yönleri ile bir bütün olarak ele alınmaya başlanmıştır.

1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ve sonrasında halkçı ve köycü düşünce akımları gelişmeye başlamıştır¹. Ziya Gökalp, 1913'de İttihat ve Terakki Cemiyeti programıyla çatışmayan şekilde Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük sentezini yapmaya çalışmıştır. Ancak 1913'te bu sentezden Türkçülüğe geçiş ağır basmıştır. İttihat ve Terakki iktidara geldikten sonra kısmen 'Türkçülük İdeolojisi' parti ile bütünleştirilmeye başlanmıştır. Bu bütünleştirmede Parti'nin Merkez-i Umumi üyesi ve ideoloğu olan Ziya Gökalp önemli rol oynamıştır. Talat, Cemal Paşalar ile Bahattin Şakir toplantı halinde iken yanlarına Ziya Gökalp'in gelmesiyle Türkçülüğün partinin ideolojisi olup-olmaması üzerine bir tartışma yaşanmıştır. Ziya Gökalp, milliyet esası üzerine bir program yapılmasını savunarak, cemiyetin kültürel cephesini takviye etmek gerektiğini belirtmiştir. Talat Paşa'nın önceliğin teşkilatlanma olduğunu belirtmesi üzerine Gökalp; "Teşkilat... Bu o kadar mühim değil.

Teşkilat kalıptır, binadır, hendesedir. Bu kalıbın içine hangi ruh nefhedecek? Bu bina ne ile dōşenecek ve ne gibi kimseler ile iskan edilecek? Bu hendesenin ispat ettiği dava ne olacak? Asıl mesele bunu tayin ve tespittedir. Bugün memlekette açık ve sarıh iki fikir cereyanı görüliyor. Bunlardan biri Osmanlıcılık; diğeri Türkçülüktür. İttihat ve Terakki kendi sinesinde bu iki zıt cereyanı ne suretle telif edecek?" demiştir. Türkçülüğün ülkenin içinde bulunduğu şartlarda kaçınılmaz olduğu noktasında Ziya Gökalp ısrarını sürdürmüştür. Gökalp; "...Mefkuresiz bir kalabalık kadar perişan ve cebin bir şey tasavvur edilemez" diyerek toplumun hedefsiz bırakılamayacağına dikkat çekmiştir².

Bu gelişmeler sonucunda Ziya Gökalp'in gayretleriyle Abdülhamit'in "İslamcılık" ideolojisi yerine İttihat ve Terakki tarafından Türk milliyetçiliği temelli "Türkçülük" ideolojisi koyularak, Osmanlı halkına "Yeni Hayat" vaat edilmiştir. Bu ideolojinin ana esası öncelikle milli bilincin oluşması olarak görülmüştür³. 1911'de Parti programından "Osmanlıcılık" program özellikleri arındırılarak programın Türkçüleştirilmesi sağlanmıştır⁴. Parti programının Türkçüleştirilmesi ile Türk Ocağı, Türkçü akımın en önde gelen bir kültür kurumu olarak ortaya çıkmıştır⁵. Türkçülük ideolojisinin oluşmasında Ziya Gökalp başta olmak üzere

¹ İ. Arda Odabaşı, Selanik İttihat ve Terakki Üçüncü Kulübü'nün Köylü/Köycü Gazetesi Vatandaş, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: X, Sayı:22, Yıl:2011 Bahar, İzmir 2011, s. 48.

² Meram, *Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi*, s. 119-122.

³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Cilt:1, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984, s. 10-11.

⁴ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 11.

⁵ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 9-10.

Akçuraoğlu Yusuf, Köprülüzade M. Fuat, Ağaoglu Ahmet, Ömer Seyfettin, Tekin Alp, Hamdullah Suphi ve Kazım Nami Duru etkili olmuşlardır⁶. Bu ideolojinin oluşmasında Balkan yenilgileri ile Rumeli'den başlayan yoğun göçlerin yarattığı dram çok etkili olmuştur. Balkan Savaşı yenilgisi ve yaşanan dram nedeniyle İttihat ve Terakki, Bab-ı Ali Baskını ile ülkenin yönetimini doğrudan ele alarak Türkçülüğü hayatın her alanında egemen kılmaya başlamıştır.

Köycülük Düşüncesinin Gelişimi

Türkiye'de köy ve köylüye yönelik ilgi 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile uyanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde köycülük düşüncesi, Rusya'da ortaya çıkan Narodnik⁷ (Halkçılık) hareketinden etkilenme şeklinde ortaya çıkmıştır⁸. Narodnik akımı Osmanlı topraklarına Balkan ve özellikle Bulgar aydınları, Rusya'dan gelen Türkler ve Ermeni aydınlarının başlattığı ve milliyetçi Taşnak hareketinden ayrı olan sosyalist Hınçak hareketleriyle gelmiştir⁹. Özellikle Hüseyinzade Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoglu Ahmet gibi

Rusya'dan gelmiş olan Türkçülerin Rus Narodniklerinden etkilenecek Halka doğru halkçılık hareketini Osmanlı Devleti'ne yansıttıkları yadsınamaz¹⁰. Bu isimlerin gençliklerinde Rus düşünce akımlarından etkilenecek Osmanlı düşün hayatını Rus düşünce akımları özellikle Halkçılık düşüncesi ile etkiledikleri açıktır. Bu aydınların halkçı görüşleri Rus Narodnizmi gibi devrimci bir sosyal içerik taşımasa da, Türk Milliyetçiliğinin teorisinin oluşmasında¹¹ ve Türk topraklarında halka doğru hareketinin uyanmasına önemli etkileri olmuştur. Osmanlı ve Rusya kökenli bu aydınlar yeni dönemin aktörleri olarak milliyetçilik çağında Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışının güç birliğini gerçekleştirmişlerdir. Artık Türklerin, halkı ve Anadolu'yu temsil ettiği düşüncesi açıkça ortaya konulmuştur¹².

Halka Doğru hareketinin tamamen Rusya kaynaklı olup olmadığı tartışılabilir ise de Rusya'dan gelen Türkçü aydınların Rus Narodniklerinin düşüncelerinden haberdar olduklarını göstermesi açısından 1889'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşunda Askeri Tıbbiye öğrencisi Hüseyinzade

⁶ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 10-11.

⁷ Narodnik 'halkçı' demek olup, Narodnik hareketi ise köleliğin kaldırılmasından (1861) sonra gelişen harekete verilen isimdir. Narodnik hareketi ile Rusya'daki bozuklukları düzeltmek için köy komününün ve artel olarak nitelenen çalışma ortaklarının kutsal geleneklerine dönmek çözüm olarak görülmüştür. Vladimir İlyich Lenin, *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, Sol Yayınları, Üçüncü Baskı, Çev. Muzaffer Erdost, Ankara 1996, s. 470.

⁸ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, 5. Basım, Çev. Fatma Berkay (Baltalı) İstanbul 2009, s. 164.

⁹ Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler-2*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, Kasım 1997, s. 119-120.

¹⁰ Mehmet Özden, "Bir Halkçı Münevverler Platformu: Halka Doğru Dergisi (1913-1914)", *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 23, S. 89, İstanbul 2011, s. 110.

¹¹ Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 26-27.

¹² Özden, "Bir Halkçı Münevverler Platformu:...", s. 110. Yusuf Akçura halkın kimleri içerdiğini 'köylükte yaşayan, az toprak sahibi, yahut bütünü topraksız rençberler; sonra şehirlerde geçinen ufak esnaf ve günlükçü ameleler, ırgatlar' olarak vermiştir. Özden, "Bir Halkçı Münevverler Platformu:...", s. 114.

Ali'nin genç Rus teşkilatçıların tarzından söz etmiş olması çok dikkat çekicidir. Yine Tiflis'te öğrenci iken 1880'lerde Narodnik toplantılarına katılan Ahmet Ağaoğlu Narodnik yapılanması hakkında; *"..Tiflis'te daha o zaman, Rusya'daki inkılap hareketlerinin mühim tebaaları vardı... Liselerin son sınıf talebesi bu hafî teşekküllere mensuptu. Arkadaşlarım beni de hafî içtimalara götürmeye başladılar. İlk gittiğim içtima bir 'halkçı' Narodnik cemiyetinin şubesinde idi. Petersburg'dan gelen birisi cemiyetin faaliyeti hakkında izahat veriyordu. Uzun sarı saçlı, iri gözlüklü, sivri sakallı olan bu zatın üzerimde yaptığı tesirin kuvvetini tasvir edemem"*¹³ demiş olması da çok önemlidir.

Milliyetçi aydınların köye yönelik düşünce tabanlarının dışa yansımaları somut olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908'de kabul edilen siyasi programının iki maddesinde açıkça yer almıştır. Birinci olarak dikkat çeken 14. maddesinde köylüye toprak dağıtımını hedefleyen *"Ashab-ı arazinin kamunen mer'i ve mahfuz bulunan hukuk-u tasarrufiyesi ihlal edilmemek şartıyla köylülerin arazi sahibi olmaları esbabının istihzar edilmesi teklif ve bunlar hakkında cüz'i faiz ile akçe tedarik edebilmeleri için teshilat iltizam olunacaktır"* denilmiştir. İkinci olarak dikkat çeken 15. Maddesinde ise Aşar'ın yarı yarıya azaltılması ve arazilerin kadastro işlemine derece derece tabi tutulmasına yönelik olarak *"Aşar için şimdilik 'tahmis' usulü bir esas-ı salime bina ettirilerek kabul ettirilecek ve derhal kabil-i tatbik olan yerler için hemen*

icra ve bilahare "kadaastro" usulünün tedricen tatbiki teklif olunacaktır" ifadeleri yer almıştır. Ayrıca, 18 madde de *"Memleketin iktisaden terakkisini ve umranını temin ve tekeffül edecek olan esbabın vücade getirilmesi ve ziraat nokta-i nazarından her türlü terakkiyatın temini bilhassa iltizam olunacaktır"*¹⁴ daha ziyade bir temenni olmuştur.

Türkiye'de köy ve köylüye yönelik ilgi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 programında yer almış ise de, bu ilginin fiili durum kazanması 31 Mart Olayı arkasından gerçekleşmiştir¹⁵. 31 Mart Olayı ile II. Meşrutiyetin karşı bir hareket ile sarsılması İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin köy, köylü ve köylü sorunlarına öncelikle basın yoluyla eğilmesini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde halka doğru yönelerek toplumun geniş kesimlerini kucaklayarak, oluşabilecek muhalif yapıları etkisiz hale getirmek ve kendi yanına çekmek hedeflenmiştir.

Rumeli'de, Selanik İttihat Terakki Cemiyeti Üçüncü Kulübü tarafından köylüler için *"Vatandaş"* isimli bir gazete çıkarılmıştır. Vatandaş'ın hedef kitlesi köylüler olmuştur. Köylülere parasız olarak dağıtılan Gazete, köylülerin uyanmasını, çağdaşlaşmasını, köylünün teknolojik yeniliklerden yararlanmasını, çok çalışmayı (emeği) savunmuştur. Köylülüğün özgürleşmesini, kendisini ezenlere ve sömürenlere direnmesini, kul-köle olmamasını, birlik içinde hareket etmesini, vatandaş ve insan olarak hak sahibi olduğunu ve hakkını savunması gerektiğini vurgulamış ve bu

¹³ Özden, "Bir Halkçı Münnevverler Platformu...", s. 111.

¹⁴ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 66-67.

¹⁵ Odabaşı, Selanik İttihat ve Terakki..., s. 61-62.

yönde yoğun telkinde bulunmuştur¹⁶. *Vatandaş*'ın, üzerinde büyük hassasiyetle durduğu konu, köylünün eğitim-öğretimi, köy okulları ve köy öğretmenleri olmuştur. Köylerde okulların açılması, bu okullarda imamların değil öğretmenlerin ders vermesi, köylülerin çocuklarını okula göndermesi gerektiği sürekli vurgulanmıştır¹⁷.

Vatandaş gazetesinin yayına başladığı günlerde genç İttihatçı Enis Avni (Akagündüz) Bey, 18 Ağustos 1909 tarihli Zaman Gazetesinde, Vatandaş gazetesi ve köylülük üzerine yazdığı bir makalede; İttihat ve Terakki Cemiyet-i muhteremesi tarafından, çocuklar için yayınlanan *Tenvir-i Efkâr* dergisinin bir kısım geliriyle "*Vatandaş*" ismiyle köylülere yönelik haftalık bir gazetenin yayımlanarak ücretsiz dağıtıldığını belirtmiştir. Enis Avni Bey Osmanlı milleti denilince İstanbul ve vilayet merkezlerinin akla geldiğini, "*Köylüler ve onların hakkı büyük bir ambarın karanlık köşesinde kalmış çürük bir ceviz değersizliğiyle unutulmuş ve meçhuldür*" sözleriyle açıklamıştır. Enis Avni Bey köylülerin esir ve mahkum görülmelerine rağmen böyle olmadıklarına dikkat çekmiştir. Enis Avni Bey köylüyü;

"Köylü demek millet demektir. Köylü demek kuvvet demektir. Osmanlı milleti, köylülerden oluşmuştur ve Osmanlı vatani köylerden ibarettir. Şehirlerin çoğunun da köyden farkı yoktur. Memleketimiz çiftçi, amele memleketidir. Öyle çiftçiler, öyle ameleler ki payitaht ve tevbii ondan ekmek dilenir. Bir dakikalık bir istifası hepimizi [şehirlileri] aç

birakmaya kâfidir. Neye inkar edelim ki çalışmayan, uyuyan, tembel ve müstahkur [küçümseyen] şehirlileriz.

*Bir şehirlî düğünü vatana bir çift cılız, sıksa çocuk vaat ederken; bir köylü gelini vatana, topraktan altın çıkaran gürbüz aslan yavrucukları vaat eder..."*¹⁸ sözleriyle açıklık getirmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde halkçılık ve köycülük esas itibariyle Türk milliyetçiliği ile el ele gitmiştir¹⁹. Oysa ki hiçbir menfaat karşılığı olmaksızın yalnız köylü vatandaşların seviyelerini yükseltmek amacıyla yayınlanan "*Vatandaş*" gazetesi²⁰, milliyetçi (Türkçü) olmayan Osmanlıcı-köycü bir yayın politikası izlemiştir. Halka doğru gitme söyleminin revaçta olduğu bu dönemde; gazetenin köylüye bedava dağıtılması ve bizzat gazete yazarlarının köylere gitmesi halka doğru hareketinin eyleme dönüşmesi olarak görülmüştür²¹. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Süleymaniye Kulübü tarafından 1909-1910'da yayınlanan Işık Dergisi de hedef kitlesini köylülük olarak belirleyerek, Anadolu köylerine sade dil ile yazılarak parasız dağıtılmıştır²².

Bir kısım dernek ve yayın organları bu hareketin gelişmesinde etkili olmuştur. Ahmet Mithat, Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Yusuf Akçura, Dr. Akil Muhtar (Özden) tarafından 1911'de Türk Derneği kurulmuş ve "*Türk Derneği*" ismiyle bir

¹⁸ Odabaşı, Selanik İttihat ve Terakki..., s. 53.

¹⁹ Odabaşı, Selanik İttihat ve Terakki..., s. 59-60.

²⁰ Odabaşı, Selanik İttihat ve Terakki..., s. 51.

²¹ Odabaşı, Selanik İttihat ve Terakki..., s. 59-60.

²² Odabaşı, Selanik İttihat ve Terakki..., s. 62.

¹⁶ Odabaşı, Selanik İttihat ve Terakki..., s. 54-57.

¹⁷ Odabaşı, Selanik İttihat ve Terakki..., s. 58.

dergi yayınlanmaya başlanmıştır. Türk Derneği isimli dergi 7. sayısından sonra “*Türk Yurdu*” ismini almıştır. Bilinçli ve bilimsel Türkçülüğün gelişiminde bu derginin önemli etkisi olmuştur²³. Türk Ocağı’nın kurulmasıyla yayınlanan “*Türk Yurdu*” dergisinin de Türkçülük hareketinin gelişiminde önemli katkıları olmuştur. Türk Ocağı ve Türk Yurdu, Türkçülük alanında birçok düşünce paylaşımına zemin oluşturduğu gibi köy ve köycülük düşüncesinin gelişmesinde de önemli rol üstlenmiştir.

31 Ağustos 1911’de Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) ve Doktor Akil Muhtar (Özden) gibi aydınlar tarafından kurulan Türk Yurdu Cemiyeti; “*Türk Yurdu*”, “*Türk Sözü*” ve “*Halka Doğru*” isimli üç dergi yayınlamıştır. Bu dergiler Halkçılık ve Türkçülük fikirlerinin yayılmasında etkili olmuşlardır. Özellikle Halka Doğru dergisi, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi meşhur yazarlarıyla ve 52 sayılık neşriyatıyla, halkçılık bilinci yaratılmasında önemli olmuştur. Halka Doğru dergisinin halkçılığı, sosyalist değil Türkçü ve Anadolu’cu bir çizgide olmuştur²⁴.

Türk Yurdu Cemiyeti’nin Halka Doğru hareketi ile birlikte Türk düşünce hayatına giren köylülük, cemiyetin yayın organlarından biri olan Türk Yurdu dergisinde geniş yer bulmuştur. Dergide çıkan bir yazısında Yusuf Akçura köylünün önemini; “*Osmanlı kuvvet ve*

hakimiyetinin de en hakiki dayanağı köylü sınıfıdır. Bunun içindir ki Türk Yurdu, iktisadi makalelerinde, en ziyade köylü sınıfının menfaatleri göz önünde tutarak, bu sınıfın durumunu iyileştirebilecek vasıtaları tetkik ile uğraşmıştır”²⁵ sözleriyle belirtmiştir.

Türk Yurdu dergisinde köylü sorunları üzerine tespitler içeren ilk yazı Parvus tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazının giriş kısmında Türk Yurdu’nun önem verdiği en önemli konulardan birisinin ekonomi olduğuna özel bir vurgu yapılarak Parvus’un yazısı yayınlanmıştır. Vurgu, Türklerin iktisadi sorunlarını ortaya koyarak çözümler üretmeye çalıştıkları halde bu konuda yeterli olmadıklarına işaret ile “*ancak Türk esnafının ahvalinden bahis bir makalecik*” dışında elde bir şey bulunmadığı noktasından yapılmıştır. Bunun nedeni de “*Çünkü ‘Bizde muharrirler, natika-perdazlar nadiren bu vadiye söz söylüyorlar’*” şeklinde belirtilmiştir. Bu nedenle Parvus’un iktisadi ve toplumsal konularda Türk Yurdu dergisinde yazılar yazdığına işaret edilerek; “*Türk Yurdu idaresi, memleketimizin tanınmış Türk muktesitlerine müracaat etmedi değil; fakat vaatten başka bir şey alamadı! Nihayet Türk değilse de umum insanlar gibi Türkleri de acıyan ve Osmanlı memleketinin iktisadi ahvalini sağlam bir usul ve nafız bir nazarla tetkik ve tahlil eyleyen Parvus Efendi’ye müracaat etti ve muavenet-i tahririyelerini temin edebildi*”²⁶ denilmiştir.

²³ Ali Kemal Meram, *Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi*, Kültür kitapevi, İstanbul 1969, s. 163.

²⁴ Özden, “Bir Halkçı Münevverler Platformu...,” s. 109-113.

²⁵ François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, 3. Baskı, TTK Yayınları, 2005, s. 142.

²⁶ Alexander Helpand Parvus’un Sosyalist fikirleri nedeniyle dergideki açıklamada; “*Vakıa Parvus Efendi’nin iktisadi ve içtimai mesleklerinin bazı*

Parvus, Türk Yurdu'ndaki yazısında bağımsızlığın tarım ve sanayi alanındaki kalkınma ile mümkün olduğuna değinerek, nüfusun büyük çoğunluğunu köylüler oluşturduğu için²⁷ ilk önce köylüleri düşünmek gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca köylü sorununun Osmanlı Devleti'nin ekonomik gücü ve bağımsızlığı için temel sorun olduğunun altını çizmiştir. Temel sorun bu olmasına rağmen köylüler ile hükümet dahil hiçbir şahsın ilgilenmediğini, "*bu suretle zavallılar mensi ve metruk kalmışlardır*" diyerek belirtmiştir. Parvus; "*Onlar hakkında bilinen bir şey varsa o da kendilerinin muttasıl asker ve vergi verdikleridir; köylüleri başka şey için düşünen olmamıştır. Bu hususta en ziyade müsamaha edilen de*

Türk Köylüleridir" demiştir²⁸. Parvus, Kırım Savaşı'na kadar Müslüman ve Hristiyan köylülerin yaşantısının "*pek güzel ve rahat*" olduğunu belirterek, Osmanlı Devletinin bu tarihten itibaren iktisadi ve ticari hayatının bütünüyle Avrupa'nın kontrolüne girmesi ile köylülerin fakirleşerek sefalete doğru sürüklendikleri tespitinde bulunmuştur²⁹.

Parvus'a göre Türk aydını köylülere yüz çevirmiş ve köylüler dolayısıyla da milleti siyasetin dışına itmiştir. Parvus, bu gidişi değiştirecek tek gelişmenin Türk aydınının Türk köylüsü ile bağ kurarak, devlet siyasetinde halkın çıkarlarını önde tutması olacağını ve bunu yapılabildiği takdir de Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu durumun değişeceğini belirtmiştir³⁰. Sanki bu çağrı adresini bulmuştur. Reşat Nuri (Güntekin) Anadolu Notları'nda 1913'ten itibaren İstanbul'da Anadolu'ya merakın arttığı için Şehabettin Süleyman'ın 'Gençler Anadolu'ya' başlıklı bir çağrı yazısı kaleme aldığını belirtmiştir³¹.

mühim noktalarına Türk Yurdu iştirak edemezse de halkı sevmek, elden geldiği kadar fakir halka yardım etmek gibi en mühim bir esasda mümaileyle ihtilaflımız yoktur" açıklamasına ihtiyaç duyulmuştur. Parvus, "Köylüler ve Devlet", *Türk Yurdu*, 1.Cilt (1-2) 1911-1912 Sayı:9, Tutibay Yayınları, Ankara 1999, s. 146. Alexander İsrail Helphand-Parvus, Rus asıllı Alman Sosyalisti olup Rusya'da 1905 Devriminde rol almış ve Sibiry'a sürülmüştür. Sibiry'dan İstanbul'a kaçmış ve 1912-1915 yılları arasında İstanbul'da yaşamıştır. Türk Yurdu dergisinde yazması Yusuf Akçura'nın davetiyle olmuştur. Türkçü dergi ve gazetelerde köylüler, emperyalizm, Osmanlı ekonomik sorunları ile ilgili yazıları yazmıştır. Troçki'nin yakın arkadaşı olan Parvus, daha sonra Almanya'ya giderek orada birkaç komünist-sosyalist dergi yayınlamıştır. Meram, *Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi*, s. 150.

²⁷ M. Zühdü, 22 milyonluk Osmanlı Devletinde nüfusun 14.3 milyonunun tarımla geçindiğini belirtmiştir. M. Zühdü, "Ziraatimiz ve Şerait-i İktisadiyesi Nüfus-ı Ziraiye", *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) 1913-1914 Sayı:61, Tutibay yayınları Ankara 1999, s. 231.

²⁸ Parvus yazısında, Ermeni, Sırp, Bulgar ve Rum köylülerini düşünüp onların haklarını müdafaa edeceklerin var olduğuna, bu köylülerin taleplerinin kendilerinin mensup olduğu millet adına yapıldığı düşüncesinin hakim olduğuna işaret etmiştir. Parvus, "*Köylüler ve Devlet*", s. 146-147.

²⁹ Köylünün asker ve vergi kaynağı olara görüldüğü elinde bulunan her şeyin alındığı ama hiçbir şeyin verilmediği, artan devlet ihtiyaçları karşısında vergi yükünün daha da ağırlaştığına dikkat çekilmiştir. Parvus, "Devlet ve Millet", *Türk Yurdu*, 2.Cilt (3-4) 1912-1913 Sayı:27, Tutibay yayınları Ankara 1999, s. 56-57.

³⁰ Parvus, "Köylüler ve Devlet", s. 147.

³¹ Özden, "Bir Halkçı Münevverler Platformu...", s. 112.

Bu tespitlerin bir anlamda İttihat ve Terakki tarafından gözden uzak tutulmadığı düşünülebilir. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913 Kongresinde kabul edilen siyasi programının "Kısm-ı İktisadi" sinde köylüyü ilgilendiren çok önemli ve ayrıntılı düzenlemelerin yapılmış olması bunun göstergesi sayılabilir. Birçok sorunun bilindiği ve çözümü konusunda adımlar atılması gerektiğine dair isabetli tespitlerin yapıldığı kongrede önemli kararlar alınmıştır. Kongrenin köylüye yönelik aldığı kararlar şunlar olmuştur;

"17. madde: "Ziraatin terakki ve inkişafı için ucuz faizli uzun tekasitli sermayenin erbab-ı ziraate temin ve tedariki maksadiyle memleketimizde itibar-ı akar "Kredi Fonsiye" bankası tesis ve küşadına gayret olunacaktır",

19. madde: "Zürrain alıcı satıcı şirketlerine karşı menafini müstereken ve hükümetin muavenetile müdafaa etmek ve ihracat-ı ziraiyelerini müstereken tedarik edebilmek maksadile ziraat sendikalarına mahsus kanun layihası teklif olunacaktır"

23. madde: "Aşar'ın kadaströ usulünün taksimi suretile arazi vergisi şekline kalb ve ifrağı zamanına kadar tahmisi veya sair suretle usul-ü cibayetteki mehazir-i haziranın izalesi ve mükellefinin bu babdaki şikayetlerinin ref'i taleb edilecektir"

25. madde: Ziraat Bankası'nın elyevm ikrazata vazettiği kuyudat tadil ettirilecektir. Ziraat Bankası ikrazatının derece-i kifayeye iblağı için sermayesinin tezyidi ve ihtiyacata göre vilayata tevzii ile beraber Ziraat Bankasına bu maksadı temin edecek bir şekl-i iktisadi verilecek

ve mahsulat üzerine ikrazat icra edilebilecektir"

26. madde: "Ağnam rüsumunun cibayet ve ağnamın tadadı zamanının münasebet-i iklimiye ve mevkie vefii mahalliye göre tayini ve ağnam resminin de nisbet-i mutedileye ircaı teklif olunacaktır"

27. madde: "Çiftçiler, orakçılar, aylıkçılar ve yarıcılar arasındaki münasebatı tanzim ve tayin edecek bir kanun neşri teklif edilecektir.

28. madde: "Emraz-ı sariye-i hayvaniyenin men'i tevessüü ve hayvanat-ı ehliyenin teksir ve ıslah-ı cinsinin temini için ihtiyacat-ı memleket ile mütenasip mevad-ı kanuniye teklif olunacaktır"³².

Osmanlı ordusunun temelini köylü gençlerin oluşturmamasının olumsuz etkisi olduğuna dikkat çekerek; "Çocuğu askere giden bir köy ailesi en sağlam bir işçisinden mahrum kalıyor. Bu hal, köylünün iktisadi kuvvetini şiddetle eksiltiyor"³³ demiştir. Askerlik bedelini ödeyen otuz bin kişinin üç yıl süren askerlik hizmetinden kurtuldukları ve bu vazifenin tamamen köylü üzerinde kaldığı, ancak nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylünün yıllık 10.902.820 lira vergi öderken, şehir ve kasaba halkının 1.645.498 lira ödemelerinin köy halkının nüfus çoğunluğu ile açıklansa bile şehir ve kasaba halkının köylülerden daha zengin olması nedeniyle altı kat daha

³² Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 108-109.

³³ Kanun-u Esasi'nin ilanı ile askerliğin gayr-i Müslimlere de yayılmasına rağmen "İslam köylüleri" için önemli bir fayda sağlamadığını belirtmiştir. Parvus, "Köylüler ve Devlet", s. 147.

az vergi ödüyor olmalarının aldatıcı olduğuna dikkat çekmiştir³⁴.

Parvus, Osmanlı Devleti'nde ziraatın ilerlemeye ve gelişmeye başladığına işaret ederek; demiryollarının gelişmesinin önemli olmakla birlikte ziraat yerine askeri amaçlar için düşünülmemesinin eksiklik olduğunu, ziraat için demiryolu inşa etmekten öte zirai mahsullerinin korunması için depolar inşa edilmesi ve zirai ürünlerin ekonomik değerlerinin anlaşılması gerektiğine işaret etmiştir. Depolar nedeniyle ziraatçılar mahsullerini satmakta acele etmedikleri için ürünlerinin değer kazanmasını bekleyecekleri, ziraatla ilgilenenlere verilecek krediler nedeniyle zirai makineler temin edilmesinin sağlanacağı, ürünlerin değerinde satılabilmesi için ziraat sendikalarının kurulması ile ziraatın ilerlemesi ve köylülerin korunması için gerekli önlemlerin alınabileceğine dikkat çekmiştir. Bunlar gerçekleşmez ise köylülerin karşılaşacakları olumsuzlukları bir cümle ile "Aksi takdirde köylüler, hem faizcilerin hem de tacirlerin ihtikarlarına kurban olurlar" sözleriyle açıklık getirmiştir³⁵.

M. Zühdü ise tarım kesiminin ülke için nüfus içindeki payına rağmen yoğun bir nüfus olmamakla birlikte boş ve büyük toprakları makinesiz ve sanatsız işlemekte çok yetersiz kaldığını belirtmiştir. Bu durumu, "Bereket versin, biz de şehirlere doğru köylerimizden büyük insan kitleleri gelmiyor" diyerek, bu göçe rağmen nüfusun % 65'inin

köylerde kalarak bu suretle bu yapıyı devam ettirdiğine dikkat çekmiştir³⁶. Bu tespitleri yapabilmesine rağmen köylü hakkında çok şey bilmediklerini, "Memleketimizde toprak ile gürleşen amele-i ziraiye nabz-ı tabiat ve tırabı tutan müstahsilin, zaman ilerledikçe daha açıkgöz, gürbüz, metin, çevik mi oluyorlar? Daha çok müsmir surette çalışmak istidadını mı kazanıyorlar? Bunu adet ile ifade edecek derecede tam bir şey bilmiyoruz. Hatta daima aksi halden şikayet edildiğini işitiyoruz" ³⁷ sözleriyle itiraf etmiştir.

Karahisar-ı Sahip'te kurulan Türk Ocağı'nın 1914 Nizamnamesinde yer alan ikinci madde bu konuda ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. "Madde 2- Ziraatın terakkisi uğrunda dahi çalışacak karyelerimize seyahatler ve köylülerimizle temas ve bunlara fenn-i ziraatin muhassenatını telkin ve mümkün mertebe irae ve küsleri barıştırmak ve beynlerine muhabbet ilkası, karyelerde banka ve şirketler vücuda getirmeye teşvik ve istifade edemedikleri arazileri ihya gibi esbab-ı terakkilerine sarf-ı gayret olunacaktır"³⁸

Köy ve köylü konusunun önemine binaen İttihat ve Terakki'nin bir yan kuruluşu olarak faaliyet gösteren 4 Mayıs 1914'te de Köylü Bilgi Cemiyeti

³⁴ Parvus, "Köylüler ve Devlet", s. 147-148.

³⁵ Parvus, "Türkiye'de Ziraatın İstikbali", *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) 1913-1914 Sayı:49, Tutibay yayınları Ankara 1999, s. 23-24.

³⁶ M. Zühdü, köyünden bezerek daha kolay ve daha çok kazanmak için daha ziyade Ermeni ve Laz köylülerin ziraatı terk ettiğine, kısmen özellikle Arap coğrafyasında yaşayan Türkler ve Kürtlerin köylerini terk ederek Amerika'ya kadar gittiklerini belirtmiştir. M. Zühdü, "Ziraatımız ve Şerait-i İktisadiyesi Nüfus-ı Ziraiye", s. 232.

³⁷ M. Zühdü, "Ziraatımız ve Şerait-i İktisadiyesi Nüfus-ı Ziraiye", s. 232.

³⁸ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, s. 444.

kurulmuştur. Partinin köylü ile bağlantısını kurmak amacıyla kurulan cemiyet sadece yayın alanında faaliyet göstermiştir³⁹.

Anadolu köylüsünün geri kalmışlığı kullandığı tarım usulleri nedeniyle gözden kaçmamış ve bol ürün alması hava şartlarına bağlı olmuştur. Anadolu köylüsü yeni ziraat usulleri ile ziraat makinelerine ilgisiz kalmadığı imkan buldukça bu usul ve makineleri kullanma yoluna gitmiştir. Bütün bunlara rağmen köylüye bakışta değişen bir durum olmamıştır. Parvus, ağır vergiler altında ilkel ziraat uygulamaları ile ezilip başını kaldıramadığı köylü için düşündüklerini şu şekilde ifade etmiştir; “Şüphesiz köylü cahildir, zira mektepten mahrumdur. Köylü acizdir, çünkü parası yoktur. Devlet ise ondan yalnız vergi alıyor, fakat ona hiçbir şey vermiyor...”

Köylünün gözünü açınız! Ona muhtaç olduğu zaman muavenet ediniz! Ona malumat ve sermaye veriniz! Köylüye mektep ve ucuz faizle itibar-ı mali bankaları açınız! Zira memleketiniz ancak o zaman teceddüd edecek ve devletin ancak bu sayede kesb-i kuvvet eyleyecektir.

Fakat heyhat! Anadolu köylüsü ne mektep, ne de ucuz faizli itibar-ı mali bulabiliyor. Aynı zamanda devletin köylüye yükletmekte olduğu vergi ve vazifeler gittikçe arttığı gibi köylü de

faizcilerin esaret zincirleriyle daha ziyade bağlanıyor”⁴⁰.

Parvus köylünün içinde bulunduğu kısır döngüden kurtulması için üç çözüm önermektedir. Birinci çözüm, aşar vergisinin azaltılması, ya da iyice sınırlandırılarak köylünün yetiştirdiği ürün fazlasından istifadesinin sağlanması, ikinci çözüm, ucuz faizli itibar-ı mali bankaları kurulması ve üçüncü çözüm olarak ta köylünün atalarından beri işletmekte olduğu arazinin tamamen onun mülkü olarak kalmasının sağlanması için gerekli tedbirlerin alınmasıdır. Bu çözüm önerileri hayata geçirildiği takdirde, Osmanlı Devleti’nin uluslararası itibar ve servet oluşturmaya mümkün olacaktır⁴¹.

Ancak köylü borçtan kendisini kurtaramamış ve hasat sonrası elinde ürünü kalmayan Osmanlı köylüsü faizcinin eline düşerek⁴²;

“1)Fena havalar oldu; ekemedik; ettik çürüdü... Seller, çekirgeler mahsulatımızı götürdü... Kuraklık bizi kasti kavurdu.

2)Köyde fenalıklar oldu; eşkıya türedi; harpler oldu, karışıklıklar korkular, gasp ve müsadere bizi bitirdi.

3)Rençperliğe başlamak istiyoruz” gibi nedenlerle borçlanmaya mecbur kalmıştır. Ayrıca köylü sünnet düğünü, kız-oğlan evlendirme gibi nedenlerle de borçlanmıştır. Yeni arazi açmak, arazilerini ıslah etmek,

³⁹ Cemiyetin faaliyetleri ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Abdullah Cevdet de Haziran 1914’de bir başka “Köylü Bilgi Cemiyeti” kurmuştur. Bu cemiyet de kültür hayatına katkı yapmıştır. Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s. 475.

⁴⁰ Parvus, “Köylü ve Devlet”, s. 171.

⁴¹ Parvus, “Köylü ve Devlet”, s. 173.

⁴² M. Zühtü, “Bizde Köylünün Borcu”, *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) (1913-1914) Sayı:66, Tutubay Yayınları, Ankara 1999, s. 305.

iyi tohum, iyi hayvan ve makine temin etmek, amele çalıştırmak gibi nedenlerle de borçlanıp borcunu ödeyemeyen köylü ise;

"1)Hayvanlar hastalandı... Mahsulat arzuya muvafık, ihtiyaca kafi derecede yetişmedi. Avadanlıklarım kırıldı, bozuldu.

2)Çoluk çocuğumdan bazıları işten kaldı; hastalıklar masrafımızı artırdı yahut işlerimizin geri kalmasına sebebiyet verdi" şeklindeki mazeretlerine sığınmışlardır⁴³.

Osmanlı Devleti verimli topraklara sahip, 15 milyonluk nüfusunun ortalama yüzde 65'i toprak ile uğraşan ziraat memleketi olması nedeniyle⁴⁴ İttihat ve Terakki Hükümeti yoğun şekilde ziraat işleriyle meşgul olmuşlardır. Hükümet Ziraat Nezareti müfettişleri ve özel memurları ülkeyi dolaşarak çiftçilerle temasa geçerek gözlerini açmaya çalışmışlardır. Okullara ziraat dersleri konulurken yeni kanunlar çıkarılmaya, broşürler dağıtılmaya başlanarak, otuz kadar ziraat öğretmeni verilen öneme binaen Anadolu'ya gönderilmiştir. M. Zühtü bu ilgiyi; "*Demek hükümet makinesini işletenler, ziraatı, ziraat eshabını ve bunların menfaatini düşünüyorlar. Bu Osmanlı memleketi için mühim ve nafi bir vak'adır*"⁴⁵ demiştir.

⁴³ M. Zühtü, "Bizde Köylünün Borcu", s. 288-290.

⁴⁴ M. Zühtü bir yandan bu tespitlerde bulunurken diğer taraftan kendimizi zor doyurduğumuza dikkat çekerek "*Kabil-i ziraat vasi boş arazimiz vardır*" diyerek Konya ve Adana arazilerinin yeterince değerlendirilmediğine dikkat çekmiştir. M. Zühtü, "Ziraat Memleketi miyiz?", *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) (1913-1914) Sayı:63, Tutubay Yayınları, Ankara 1999, s. 257.

⁴⁵ M.Zühtü, "Ziraatımız ve Şerait-i İktisadiyesi",

Ermenilerin açtıkları ziraat mektepleri ile ziraat alanında önemli çalışmalar başlatılmıştır.

Bu durum Ermenilerin göç etmekten vazgeçerek köyünde kalmasını sağlayacağından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu durumu M. Zühtü, "*İstikbal 'Ermeni Köylüsü' demek, şimdiki gibi Amerika'ya kaçamayacak büyük şehirlere de pek gelmek istemeyerek çocukluğunda mektepten itibaren bağlandığı köyüne mihlanacak ve fakat iyi bir toprakçı olarak oralarda kalacaktır*"⁴⁶ şeklinde değerlendirmiştir.

Şiirlerde toplumsal mesajların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Celal Sahir'in Akçuraoğlu Yusuf'a ithaf ettiği 13 Ocak 1915'de Türk Yurdu'nda yayınlanan '*Köyde Kalanın Türküsü*' şiirinde köylüye biçilen görevi savaş döneminin atmosferi içerisinde şu şekilde belirtmiştir;

Kurşunun Moskof'un bağrını yarsın;
Açılsın önünde yolları Kars'ın
Seni unuturum sanıp üzülme,
Yanımda yoksan da gönlümde varsın...
Evet, orada varsın, o senin yurdun;
Han oldun, orada tahtını kurdun!
Son dörtlükte şu vurgu dikkati çeker;
Unutma... İlk önce düşmanı öldür;
Kafkas'a hilalin nurunu götür;
Tanrı'nın ve yurdun hakkını öde,
Sonra gel, ağlayan yüzümü güldür...
Bunları yapmazsan öl, fakat dönme!
Sevginin güneşi! Bat; fakat sönme!...⁴⁷.

s. 232.

⁴⁶ M.Zühtü, "Ziraatımız ve Şerait-i İktisadiyesi", s. 233.

⁴⁷ Celal Sahir "Köyde Kalanın Türküsü", *Türk*

Mehmet Emin Yurdakul da köy üzerine şiirler yazmış, ‘Şehit Yahut Osman’ın Yüreği⁴⁸, ‘Yetim Çocuk Yahud Ahmet’in Kaygusu⁴⁹, ‘Kur’an-ı Kerim⁵⁰, ‘Köyde Fırtına⁵¹ gibi şiirlerinde köyü genel de ‘viran’ kelimesi ile birlikte kullanmıştır. Mehmet Emin Yurdakul ‘Anadolu’ şiirinde karşılaştığı köylü kadını tanımlarken köydeki fakirliğe, çaresizliğe ve isyanı aşağıdaki satırlar ile dikkat çekiyor;

Gözler dönük, kaşlar çatık, yüz azgın;
Derileri çatlak bağı kap kara;
Başında bir eski-püskü peştamal;
Koltuğunda bir yamalı boş çuval!...
“Ne o bacı?”
“Ot yiyoruz n’olacak!...”
“Tarlan yok mu?”
“Ne öküz var ne toprak”
“Bu güne dek ırgat gibi didindim;
“Çifte gittim; ekin biçtim, geçindim.
“Bundan sonra?...”

Şair “Soyun sopun?” diye sorunca köylü kadının isyanı daha bir yüksek hissediliyor;

“Onlar dahi hep yoksul!
“Ah efendi, bize karşı İstanbul
“Neden böyle bir sert, yalçın taş gibi?
“Taşraların hayvanlık mı nasibi?⁵²

Yurdu, 4.Cilt (7-8-9) (1914-1916) Sayı:75, Tutubay Yayınları, Ankara 1999, s. 35.

⁴⁸ Fevziye Abdullah Tansel, Mehmet Emin Yurdakul’un Eserleri-I, Şiirler, 2. Baskı, TTK Yayını, Ankara 1989, s. 28.

⁴⁹ Tansel, Mehmet Emin Yurdakul’un Eserleri-I, s. 30.

⁵⁰ Tansel, Mehmet Emin Yurdakul’un Eserleri-I, s. 33.

⁵¹ Tansel, Mehmet Emin Yurdakul’un Eserleri-I, s. 307-308.

⁵² Mehmet Emin Yurdakul, ‘Anadolu’ şiirinden

İsmail Hakkı “Milliyet ve Terbiye” başlıklı konferans metninde Türk milletinin tamamıyla mütecanis ve aynı derecede mükemmel olmadığını ve Türklerin henüz tarihlerinin bir inkılap dönemini yaşadıklarını belirterek; ülkede dört çeşit Türk tabakası olduğuna işaret etmiştir. Milliyet ruhundan uzak bulunduğu dört tabakayı; ‘milliyetinden irtidat edenler, din buhranı yaşayan gençler, henüz milli hayata girmeyenler ve göçebelerin ve aşiretlerin massedilmesi’ olarak ele almıştır. Köylüyü “Henüz milli hayata girmeyenler” başlığı altında değerlendirerek; “Henüz tamamıyla dini ve kudsî bir hayat yani kudsî bir din, kudsî bir ahlak ve kudsî bir felsefe ile yaşayan “ihtiyarlar ve umumiyetle köylüler tabakası”dır. Bunlar için ne milliyet vardır ne de milliyetsizlik... Bunlar kurun-ı vüstaî hayattan çıkmak için zaruret duymadıkları gibi asrî hayata girmek için de henüz ihtiyaç görmemişlerdir. İlmî ve medeniyetin temas edemediği bu adamlar sanki kurun-ı vüstaînin ataletini muhafaza edip duruyorlar”⁵³ tespitinde bulunuyor. Yani köylü Tanzimat’tan itibaren belirginleşen haliyle aydınlar tarafından bir kez daha cahil ve cühela topluluğu olarak değerlendiriliyor.

İsmail Hakkı değerlendirmesinin devamında; “Bu gibi fertler ya milli muhite mutabakatsızlık yüzünden ölüp yerlerini milli nesle bırakacaklar yahut evvelkiler gibi buhranlı hayata girerek millileşeceklerdir. Bu inkılabı temin edecek vasıta bir yandan ilmin, medeniyetin ve temasın tezyidi, bir

alınmıştır. Tansel, Mehmet Emin Yurdakul’un Eserleri-I, s. 53-54.

⁵³ İsmail Hakkı “Milliyet ve Terbiye”, Türk Yurdu, 7.Cilt (14) (1918) Sayı:153, Tutubay Yayınları, Ankara 1999, s. 81.

yandan da milli akidelerin telkinidir. Dini vaazların, dini terbiyenin millileşmesi ise bu maksadı temin edecek en kuvvetli vasıta"dır"⁵⁴ demiştir.

Mehmet Şemseddin, Anadolu insanının cehaletini, sahil ve batıl itikatlarını ortaya koymak amacıyla yazdığı "Zulmetten Nura" adlı eserinde; "Anadolu köylüsü salgın hastalıklar, mütemadi harpler, zararlı görenekler, halkın iliğini emen vicdansız ve tufeyli bazı unsurlar ve nihayet eski ve kötü idareler yüzünden öyle bir hale gelmiştir ki, artık alışmaya ve yaşamaya şevk ve heves kalmamıştır" şeklinde değerlendirmiştir. İstanbul'da zaman içinde "halka doğru" gitme ve halkın ihtiyaçlarını karşılama yönünde eğilim oluşmuştur. Bu eğilim; "Lakin Anadolu halkı söz istemiyor, iş istiyor. Ona işte örnek olmak lazımdır"⁵⁵ şeklinde olmuştur.

Ispartalı Hakkı, İstanbul'un köyü ve köylüyü yeterince tanımadığına dikkat çekmiştir. Köy denilince akıllarına Makrıköy (Bakırköy), Erenköy ve Boğaziçi'nde bulunan köyler geldiğini, ama bunların Anadolu köyleri ile hiçbir alakaları bulunmadığını, buraların köy buralarda yaşayanların köylü olmadığını belirtmiştir. Eğer böyle yanlış bir algı ile köye ve köylüye yaklaşılsa ise gerçek köy ve köylünün unutulmuş, kendilerini besleyen köylünün aç veya tok olduğunu düşünemeyeceklerine işaret etmiştir⁵⁶.

⁵⁴ İsmail Hakkı, "Milliyet ve Terbiye", s. 80-81.

⁵⁵ "Anadolu'ya Dair", *Türk Yurdu*, 5.Cilt (10-11) (1916-1917) Sayı:108, Tutibay Yayınları, Ankara 1999, s. 59.

⁵⁶ Ispartalı Hakkı, "Köyümden Geliyorum Ne demek?", *Türk Yurdu*, 5.Cilt (10-11) (1916-1917) Sayı:108, Tutibay Yayınları, Ankara 1999, s. 61. Ispartalı Hakkı Isparta milletvekili olup 1915 Ağustos ile Eylül aylarında Isparta'ya

Türk Ocağı 18 Mayıs 1913 ve 21 Haziran 1918 tarihlerinde iki kongre toplamıştır. Özellikle 1918'de yapılan kongrede köy kongrenin bir parçası olarak ele alınmıştır. Kongrede oluşturulan altı komisyon içerisinde 'Köy Teşkilatı' adıyla bir komisyon kurulmuştur⁵⁷. Halide Edip Türk Ocağı yeni idare üyesi olarak "Köycülük Teşekkülü" oluşturmak istemiştir. Halide Edip köycülüğün Amerika'da Jane Adams'ın kurmuş olduğu Hull House faaliyeti ile Edmond Desmoulin'in mektebinin fikirlerinden beslendiğini belirtmiştir⁵⁸. Türkçülük akımı halkın önemli bir tabakasını oluşturan köy ve köylü sorunları ile de ilgilenmeye başlamıştır. Ancak, arkası kesilmeyen savaşlar bu alanda yapılmak istenilenlerin sonuçsuz kalmasına yol açmıştır.

Köy ve köylü sorunları ile ilgilenme bütün olumsuzluklara rağmen durmamıştır. Mütareke dönemi ve sonrasında da devam etmiştir. Türk Ocakları içinde, ocakların öncelikle birer kültür merkezi olmalarını savunan yaklaşımla, Halka Doğru hareketinin bir uzantısı olarak kabul edebileceğimiz "ameli saha"⁵⁹ çabası, ocakların kuruluşundan kapanışına kadar (1931) yan yana yaşamıştır. Ameli saha çabası, 25

yaptığı seyahati "Köyümden Geliyorum" başlığı ile kaleme almıştır.

⁵⁷ Kongrede Köy Teşkilatı dışında Türk Gücü, Türkçülük ve Matbuat, Bakım, Neşriyat ve Sanayi komisyonları kurulmuş ise de bu komisyonlar etkili olmamıştır. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.I s. 435.

⁵⁸ Özden, "Bir Halkçı Münevverler Platformu...", s. 112.

⁵⁹ *Amel-i saha*: Alan çalışması, Türk ocaklarında bu görüşü savunan kişiler, halka doğru söyleminin pratiğe dökülmesi için çalışmalar yapılmasını istemişlerdir.

Kasım 1918 tarihinde fiilen, 18 Mart 1919 tarihinde ise resmen kurulan “Köycüler Cemiyeti” ile başlamıştır. Cemiyet Nizamnamesi’nin ilk maddesinde cemiyetin kurulma amacının; “köycüler arasında insaniyetkar bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maarif hususatında kendilerine yardım etmek” olduğu ifade edilmiştir⁶⁰. Köycüler Cemiyeti’nin başkanlığını Halide Edip Adıvar üstlenmiştir⁶¹. Köycüler Cemiyeti’nin en önemli üyelerinden biri Dr. Reşid Galip, Cemiyetin düzenlediği bir ankette “Niçin Köycü olmak istiyorsunuz” sorusuna:

“Türk Ocağı’nın resmen kurulmadığı bir tarihten beri içindeyim. Bunun tuttuğu yolun konferans ve müsamereden ileri gidemeyeceğini daha sekiz sene evvel, içinde şimdiki köycülerden Doktor Mustafa ve Mehmet Ali de dahil olan bazı arkadaşlarımla tahmin ettiğim için köylere dağılarak oralarda çalışmaktan ve hakiki milliyet cereyanının ancak bu yolda semeredar olabileceğinden bahseder ve mektepten çıkar çıkmaz köylere yayılmak için ahd-i misak eylerdik. Sonra bizimle hemfikir olanlara rasgeldik ve bu yolu tuttuk. Sekiz sene evvel Tolstoy’da okuduğum ‘saadet, sükun ve refah köylerdedir, yere batsın saraylar’ cümlesinin köylüye olan muhabbetime büyük tesiri olmuştur.”⁶² cevabını vermiştir.

⁶⁰Fusun Üstel, “Köycüler Cemiyeti”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S. 72, Aralık 1989, s. 12, Uluğ İğdemir, “Doktor Reşit Galip (1893-1934)”, *Aylık Ansiklopedi*, C. 1, Nisan 1945, s. 371.

⁶¹Üstel, “Köycüler Cemiyeti”, s. 12, Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta...*, s. 40.

⁶²Uluğ İğdemir, “Kaybolan Bir İdealist”, *Çığır Dergisi*, S. 12-13, Nisan 1934’ten aktaran İğdemir, *Yılların İçinden: Makaleler, Anılar, İncelemeler*, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 98.

Hasan Ferid Cansever, Mustafa Reşid Galip, Mehmed Cemal, Abdülsamed, Mustafa Cemil gibi genç doktorların yanı sıra Halide Edip Adıvar, Ragıp Nurettin Ege, Ahmed Şemsettin, Saime Hanım ve Reşid Galip’in karısı Zübeyde Hanım’dan⁶³ oluşan Köycüler Cemiyeti, Osmanlı Devleti’nde köye yöneliksöylemiuygulamaalanınadökmek isteyen ilk ciddi girişimi başlatmıştır. Köycülerin amaçları köylülerle pratik bağlar kurmak, onları eğitmek ve yaşam standartlarının yükselmesine katkıda bulunmak olmuştur⁶⁴.

Köycüler Cemiyeti Birinci Kongresi 29 Şubat 1919’da toplanmıştır. Kongre’de alınan kararlarda; köycü kişinin hayatını, Türk köylüsünün maddi ve manevi hayrına kayıtsız şartsız adanması gerektiği, köycünün köyde yapacağı işlerde Cemiyetin Baş Meclisi’nin kararlarına uyacağı belirtilmiştir⁶⁵. Kongrenin ardından Köycüler, ilk saha çalışmasına 10 Nisan 1919 tarihinde Kütahya’dan başlamıştır. Dr. Hasan Ferid ve Reşid Galip Tavşanlı’ya, Dr. Fazıl Doğan ve Dr. Mustafa Emet’e, bölgedeki köylerde çalışmalar yapmak üzere yerleşmişlerdir⁶⁶. Fakat köycüler yerleştikleri bölgelerde türlü sıkıntılar çekmişlerdir. Tavşanlı’da yerleşen Reşid Galip, Köycüler Baş Meclisi’nin bir anketine verdiği 20 Aralık 1919 tarihli cevabının sonunda çektikleri sıkıntıları;

⁶³ Üstel, “Köycüler Cemiyeti”, s. 12.

⁶⁴ Ahmet Şevket Elman, *Dr. Reşid Galip*, Yeni Matbaa, Ankara 1953, s. 36.

⁶⁵Köycüler Dosyası, “Köycüler Birinci Kongresi’nde Alınan Kararlar”dan aktaran Üstel, “Köycüler Cemiyeti”, s. 16.

⁶⁶ Üstel, “Köycüler Cemiyeti”, s. 13, İğdemir, “Reşid Galip”, s. 372.

"Gerçi ancak geçinmek için para kazanıyoruz. Köylünün ve halkın zararına iktisab-ı servet ettiğimiz yoktur. Fakat bu hekimlik bendenize dilencilikten fena geliyor. Burada bila ücret tedaviye muktedir olabilseydik zevkimize payan olmayacaktı. Bir hastayı iyi etmek için pazarlıktmekveyaettikten sonra avucuna bakmak pek iğrenç geliyor. İşte bütün tahammülümüzü perişan ve payimal eden nokta budur. İnsanda ne köycülük neşe ve istirahatı, ne de bir köycü açık kalpliliği bırakıyor. Kendilerine iyilik etmeğe geldiğimiz kimselerle bizim aramızda her ikimizi bihuzur eden bir ifrit yaşıyor, bu da paradan ibarettir. Tabii çaresiz bu yolda devam edeceğiz. Lakin Köycülüğün hasbiliği bu tarzla müteessir oluyor, muzlimleşiyor..."⁶⁷ sözleriyle anlatmıştır.

Köycüler yaşadıkları yerlerde başka köylere örnek olabilecek "Örnek Köyler" oluşturmaya çabalamışlar. Bunun için her türlü tarımsal üretime uygun toprak satın almışlardır. Köycülerin çalışmaları basına da yansımıştır. 19 Ekim 1919 tarihli İkdâm Gazetesi'nde köycülerin çalışmaları:

"Köylülük nüfusun büyük bölümünü oluşturmaya binaen Türkiye'nin geleceği köylerde ve köycü faaliyetler sayesinde köylüler kendi içlerinden bir aydın sınıfı oluşturabilir. Bu faaliyetlere katılanları alkışlıyoruz."⁶⁸ sözleriyle takdir edilmiştir.

Köycüler Cemiyeti'nin faaliyetleri, Anadolu'da yabancı işgalinin başlaması

sebebiyle kesintiye uğramış, Halka doğru gitme faaliyetleri giderek zorlaşmış ve Cemiyet eylemlerini durdurmak zorunda kalmıştır⁶⁹.

Sonuç

Türkçüler akla gelebilecek hemen hemen her konu ile ilgilenmişlerdir. Ele aldıkları konulardan biri de köy olmuş ve ekonomik alanın bir parçası olarak görülen köy zirai hayatın en önemli parçası olarak değerlendirilmiştir. Türkçülerin köycülük düşünceleri birçok Türkçü dergide yayınlanan yazılar ile paylaşılmıştır.

Köylünün vergi yükü ve fakirlik altında ezilmişliği, köylünün tarımda teknolojik yeniliklerden yoksun oluşu üzerinde sıkça durulan konular olmuştur. Köylünün sorunlarının çözümü için köylünün okuma yazma öğrenerek bilgi sahibi olmasının sağlanması, köylünün vergi yükünün azaltılması, teknolojik yeniliklerden geçerek fakirlikten kurtulması hedeflenmiştir.

Osmanlı aydınının klasik özelliği ile ekonomi derin temelleri ile anlaşılan bir alan olmadığı için, köye büyük ölçüde ilgi edebi, romantik, eğitim ve kısmen ekonomik açıdan sınırlı kalmıştır.

1911'de başlayan Trablusgarp savaşı, 1912-1913'de devam eden Balkan savaşları ve 1914-1918'li yıllar arasında yaşanan I.Dünya savaşı Türkçüler ve İttihat ve Terakki döneminin savaşlardan başını alamaması nedeniyle koyduğu hedeflere ulaşmasının önündeki en büyük engeli oluşturmuştur.

⁶⁷ İğdemir, "Kaybolan Bir İdealist", *Çığır Dergisi*, S. 12-13, Nisan 1934'ten aktaran İğdemir, *Yılların İçinden...*, s. 98.

⁶⁸ Halil Hilmi, "Halkçılık, Köycülük", *İkdâm Gazetesi*, 19 Ekim 1919.

⁶⁹ Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta...*, s. 42.

Köy ve köy sorunlarına karşı oluşan ilgi kaybolmamış, mütareke dönemi ve sonrası, Milli Mücadele dönemi, Halk Fırkasının kuruluşu, Türk Ocaklarının Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri, Halkevleri ve Köy Enstitüleri faaliyetleri ile hep devam etmiştir.

Kaynakça

“Anadolu’ya Dair”, *Türk Yurdu*, 5.Cilt (10-11) (1916-1917) Sayı:108, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.

AHMAD, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, 5. Basım, Çev. Fatma Berkay (Baltalı) İstanbul 2009.

BERKES, Niyazi, *Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler-2*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, Kasım 1997.

ELMAN, Ahmet Şevket, *Dr. Reşid Galip*, Yeni Matbaa, Ankara 1953.

GEORGEON, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)*, 3. Baskı, TTK Yayınları, 2005.

HALİL, Hilmi, “Halkçılık, Köycülük”, *İkdam Gazetesi*, 19 Ekim 1919.

İSPARTALI, Hakkı, “Köyümden Geliyorum Ne demek?”, *Türk Yurdu*, 5.Cilt (10-11) (1916-1917) Sayı:108, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.

İĞDEMİR, Uluğ, “Doktor Reşit Galip (1893-1934)”, *Aylık Ansiklopedi*, C. 1, Nisan 1945.

İĞDEMİR, Uluğ, “Kaybolan Bir İdealist”, *Çığır Dergisi*, S. 12-13, Nisan 1934.

İĞDEMİR, Uluğ, *Yılların İçinden: Makaleler, Anılar, İncelemeler*, TTK Basımevi, Ankara 1991.

İSMAİL, Hakkı, “Milliyet ve Terbiye”, *Türk Yurdu*, 7.Cilt (14) (1918) Sayı:153, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.

KARAÖMERLİOĞLU, Asım, *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

LENİN, Vladimir İlyich, *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, Sol Yayınları, Üçüncü Baskı, Çev. Muzaffer Erdost, Ankara 1996.

M. Zühdü, “Ziraatımız ve Şerait-i İktisadiyesi Nüfus-u Ziraiye”, *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) (1913-1914) Sayı:61, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.

M. Zühtü, “Bizde Köylünün Borcu”, *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) (1913-1914) Sayı:66, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.

M. Zühtü, “Bizde Köylünün Borcu”, *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) (1913-1914) Sayı:65, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.

M. Zühtü, “Ziraat Memleketi miyiz?”, *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) (1913-1914) Sayı:63, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.

M. Zühtü, “Ziraatımız ve Şerait-i İktisadiyesi”, *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) (1913-1914) Sayı:61, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.

MERAM, Ali Kemal, *Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi*, Kültür Kitapevi, İstanbul 1969, s. 119-122.

ODABAŞI, İsmail Arda, “Selanik İttihat ve Terakki Üçüncü Kulübü’nün Köylü ve Köycü Gazetesi: Vatandaş”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: X, Sayı: 22, Bahar İzmir 2011 (Kapakta 2012 yazmaktadır)

ÖZDEN, Mehmet, “Bir Halkçı Münevverler Platformu: Halka Doğru Dergisi (1913-1914)”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 23, S. 89, İstanbul 2011.

PARVUS, Alexander Helphand, “Devlet ve Millet”, *Türk Yurdu*, 2.Cilt (3-4) (1912-1913) Sayı:27, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.

TÜRK TEFEKKÜR DÜNYASI

- PARVUS, "Köylü ve Devlet", *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) (1913-1914) Sayı:58, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.
- PARVUS, "Köylüler ve Devlet", *Türk Yurdu*, 1.Cilt (1-2) (1911-1912) Sayı:9, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.
- PARVUS, "Türkiye'de Ziraatın İstikbali", *Türk Yurdu*, 3.Cilt (5-6) (1913-1914) Sayı:49, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.
- SAHİR, Celal, "Köyde Kalanın Türküsü", *Türk Yurdu*, 4.Cilt (7-8-9) (1914-1916) Sayı:75, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri-I, *Şiirler*, 2. Baskı, TTK Yayını, Ankara 1989.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, Cilt:1, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984.
- ÜSTEL, Füsün, "Köycüler Cemiyeti", *Tarih ve Toplum Dergisi*, S. 72, Aralık 1989.